

Patrick Vandermeersch & Herman Westerink (2007), *Godsdienstpsychologie in cultuurhistorisch perspectief*, Amsterdam: Boom, pp. 352, ISBN: 9789085063698, € 32,50.

Met de publicatie *Godsdienstpsychologie in cultuurhistorisch perspectief* willen Vandermeersch en Westerink een inleiding in de godsdienstpsychologie geven, waarbij zij met name haar cultuurhistorische verworteling belichten. Ontwikkelingen in psychologisch en theologisch denken worden met elkaar in verband gebracht en geplaatst in een bredere culturele en filosofische context. Het boek begint met de negentiende eeuw, waarbij onder meer Mesmer en de hypnose, Janet en de hysterie en Wundt met zijn laboratorium aan de orde komen, evenals Schleiermacher en het religieuze gevoel en Karl Barth die daar juist niets van moest hebben. Vervolgens wordt uitvoerig aandacht besteed aan Freud, psychoanalyse en religie. Ook de dieptepsychologie van Jung, de sociale psychologie en empirische psychologie worden besproken. Aan deze drie tezamen worden net zoveel pagina's gewijd als aan Freud. Lacan daarentegen krijgt een grote plaats, en Ricoeur en Vergote komen aan de orde in relatie tot hem. Er worden soms verrassende sporen bewandeld en steeds weer komt zowel een katholiek als een protestants perspectief (waarbij de aandacht uitgaat naar respectievelijk seksuele problematiek en schuld) naar voren. De auteurs besluiten het boek met hun visie op de taak van de godsdienstpsychologie in de 21ste eeuw, waarbij zij stellen dat de bijdrage van de psychoanalyse aan de godsdienstpsychologie niet is het aanbieden van een zingevingssysteem, maar het 'altijd weer de vraag stellen naar de aard van het religieuze subject.' Aangezien het religieus subject geen consistentie meer bezit in de eenentwintigste eeuw, is alleen een godsdienstpsychologie waarin empirie en psychoanalyse elkaar vinden, in staat om te vatten wat een religieus subject is (319).

Het cultuurhistorisch perspectief is de grote verdienste van dit boek. Niet eerder heb ik ontwikkelingen in de godsdienstpsychologie zo helder in verband gebracht gezien met ontwikkelingen in de theologie en het cultuurfilosofisch klimaat. 'Hoe kwam dat?' en 'Wij moeten de context goed voor ogen houden' (248, 249) zijn zinnen die het betoog én de aangename schrijfstijl goed typeren. Debatten tussen bepaalde figuren of scholen (bijvoorbeeld tussen Freud en Melanie Klein) worden op eenzelfde wijze in een bredere context geplaatst, waardoor je als lezer het gevoel krijgt dat de puzzelstukjes opeens op hun plek vallen en het volkomen logisch is dat de discussie verliep zoals zij deed.

Vandermeersch en Westerink geven de psychoanalyse, en dan met name Freud en Lacan, een grote plaats in hun boek. Dat is uiteraard legitiem, en wat mij betreft ook bijzonder boeiend, maar dan kan niet zonder meer gesteld worden dat dit een inleidend boek over godsdienstpsychologie is. De juiste titel van dit werk is dan ook *Psychoanalyse en religie in cultuurhistorisch perspectief*. Nog beter zou het zijn om de Franse psychoanalyse te noemen in de titel. Ik vind het daarbij jammer dat het psychoanalytische denken niet geheel, maar toch grotendeels versmald wordt tot Freud en Lacan. Juist omdat Angelsaksische denkers zoals Erikson en Winnicott van grote betekenis geweest zijn in Nederland, is het een gemiste kans dat zij maar zo beperkt aan bod komen. Graag had ik van de au-

teurs meer gehoord over deze denkers, hun verhouding tot het culturele klimaat én tot de Freudiaanse psychoanalyse. Deze beperking neemt mijn waardering voor deze publicatie niet weg. Wie geïnteresseerd is in het psychoanalytische gedachtegoed met betrekking tot religie en de cultuurhistorische verworteling ervan, mag dit boek niet missen.

Hanneke Schaap-Jonker

(universitair docent godsdienstpsychologie Protestantse Theologische Universiteit Kampen)

Rieger, Martin, Karin Bawidamann, Matthias Jäger (red.) (2007), *Religionsmonitor 2008*.

Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, pp 285, ISBN 9783579064659, € 14,95.

Berger, Peter, Grace Davie & Effie Fokas (2008), *Religious America, secular Europe? A*

theme and variations. Aldershot-Burlington (VT): Ashgate, pp. 168, ISBN 9780754660118, £ 16.99.

Dat geen land hetzelfde is als het gaat om zijn religie, is bekend. Maar waarin zitten die verschillen en hoe zijn ze te verklaren? Recentelijk zijn twee boeken verschenen die op deze vragen, in een internationaal vergelijkend perspectief, een antwoord proberen te geven. Het eerste hier te bespreken boek is afkomstig van een onderzoeksprogramma van de Bertelsmannstiftung. Deze stichting financiert een uitgebreid en hoogwaardig onderzoek naar religie, met in het achterhoofd de gedachte dat door kennis van de godsdiensten de wereld een beetje beter kan worden. De resultaten zijn gratis te bekijken via www.religionsmonitor.com. Typisch Duits is dat aan de publicatie ook kerkleiders meegewerkt hebben, namelijk de secretaris-generaal van de Duitse bisschoppenconferentie, de voorzitter van de Lutherse kerk en de Romeinse curiekardinaal Kasper. Het zijn niet de sterkste bijdragen.

Voor dit onderzoek zijn wereldwijd 21.000 mensen telefonisch geëquipteerd in 21 landen, bovendien zijn in Duitsland nog 49 diepte-interviews gehouden. Kern van het onderzoek is een nieuw religiebegrip, dat volgens de auteurs in staat is betrokkenheid in verschillende religies te beschrijven. De bijdrage van Huber werkt dit begrip uit, dat in de kern substantieel van aard is. Het gaat uit van zes kerndimensies van religiositeit: intellect, ideologie, openbare en private praktijk, ervaring en consequenties. Hier klinkt het model van Stark en Glock in door. Vervolgens wordt gekeken naar hoe centraal deze dimensies staan in een persoon, en hoe deze inhoudelijk vorm krijgen. Op basis daarvan worden de respondenten ingedeeld in hoogreligieuzen, religieuzen en niet-religieuzen. Op de website kan een test gedaan worden waarop de bezoeker zichzelf kan indelen.

In het eerste deel van de publicatie wordt gekeken naar Duitsland, in het tweede deel worden de resultaten uit andere landen bekeken. Eerlijk gezegd zijn de gepresenteerde resultaten over het algemeen bekend, maar door het uniforme religie-model zijn ze heel mooi te vergelijken. Krech komt de eer toe de algemene situatie van Duitsland te beschrijven. Hij